

نگرشی بر قابلیت های توسعه تولید دانه های روغنی در کشور

دانه های روغنی بعد از غلات بعنوان دومین منبع تولید انرژی در تغذیه انسان مطرح می باشد و از طرفی کنجاله حاصل از فرآیند صنعتی آن نیز به لحاظ سرشاربودن از پروتئین یکی از اقلام مهم تغذیه دام، طیور و آبزیان بشمار می رود، متأسفانه به دلیل عدم افزایش تولید، متناسب با رشد جمعیت و نیز با ملاحظه افزایش غیر متعارف سهم سرانه مصرف طی سالهای گذشته، نتیجتاً رقم سرانه مصرف از ۵/۲ کیلوگرم سال ۱۳۴۰ با جمعیت ۲۰ میلیونی کشور با تولید ۳۸۰۰۰ تن روغن و واردات ۱۲۰۰۰ تن به رقم ۳/۱۶ کیلو با جمعیتی معادل ۷۰ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ رسیده است. از رقم روغن مصرفی در این سال بیش از یک میلیون تن وارداتی بوده و بقیه از منابع داخلی تأمین شده است. درصد خودکفائی کشور نیز با روند مرتباً نزولی از ۷۶ درصد سال ۱۳۴۰ به کمتر از ۱۰ درصد در دهه ۷۰ کاهش یافته است و درصد خودکفائی در سال ۱۳۸۵ با توسعه کشت کلزا به حدود ۱۸ درصد رسیده است. هزینه ارزی هم که جهت واردات ۹۰ درصد روغن مصرفی و ۸۰ درصد کنجاله مصرفی (۲/۱ میلیون تن) هم اکنون صرف می گردد رقمی قریب به یک و نیم میلیارد دلار را شامل می شود.

در حال حاضر در چند ماه اخیر با توجه به شرایط و تغییرات عمده در وضعیت تولید دانه های روغنی و بالارفتن قیمت جهانی انواع دانه های روغنی و روغن خوراکی و اختلاف آن با قیمت های داخلی، مشکل خرید تضمینی دانه های روغنی که یکی از دغدغه های دولت و مسئولین در این سالها بوده است . فعلاً بصورت مقطعی حل شده ولیکن لازم است که این تغییرات با تأمل لازم نگریده شود . چرا که ممکن است فرصتها هر آن تبدیل به تهدید شوند . در حالیکه امروز به دلیل افزایش قیمت یقیناً افزایش تولید و سطح زیر کشت را در کشور خواهیم داشت و در آینده ممکن است در صورت کاهش قیمت های جهانی، توان بخش ، قدرت مقابله با شرایط بوجود آمده را نداشته باشد.

با شرح مراتب فوق ملاحظه می شود با وجود اهمیتی که تولید دانه های روغنی، از نظر کشاورزی، صنعتی، بازرگانی و نیز تأمین امنیت غذایی دارد اقدامات بعمل آمده هرگز پاسخگوی تأمین نیاز کشور نبوده و تلاشهایی هم که در این راستا می بایستی متوجه افزایش تولید در کشور بشود معطوف به تأمین روغن از طریق واردات شده است. مشکل چیست و راهکار کدامست؟ به نظر می رسد طی این مدت اراده مصمم و جمعی لازم برای به ثمر رساندن پروژه های تدوین شده وجود نداشته است و حالیه نیز اگر نگوئیم با بی توجهی، بل با کم توجهی روبرو می باشد هر اقدام موثری که بتواند حمایت از تولید داخلی را در پی داشته باشد و از اقدامات پراکنده و ناهماهنگی دوری بکند و در عین حال از عوامل افزایش بهره وری استفاده بهینه را داشته باشد می تواند چاره ساز حل مشکل شود.

در حال حاضر ظرفیت خالی برای افزایش تولید هم از جهت استفاده از ارقام متنوع کشت و هم از جهت استفاده از ظرفیت روغن کشتی و تصفیه روغن در کشور وجود دارد. کفایت که این

ظرفیتها بکار گرفته شود. اگر نتوان از سویا و پنبه در اقلیم های مختلف استفاده کرد ولیکن کلزا در فصول و اقالیم مختلف قابل کشت می باشد و از طرفی ظرفیت روغن کشتی و تصفیه روغن نیز بترتیب در حدود ۳ و ۸/۱ میلیون تن است که قابل افزایش در آینده هم می باشد.

عناوینی که ذیلاً بدانها اشاره می شود، ضمن بررسی قابلیت ها و توانائیها به بررسی مشکلات و محدودیتها پرداخته و در نهایت امر، سعی بر این دارد که راهکارهای برون رفت از این وضعیت را ترسیم نماید.

سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی بر این اعتقاد است که چنانچه کلیه امکانات قابل دسترسی بخش و استعدادهای بالقوه موجود و بطور کلی مجموعه عناصر تأثیر گذار در فرآیند تولید اعم از منابع طبیعی، سرمایه، علم و فنآوری و بالاخره استفاده از یک مدیریت قاطع و منسجم بکار گرفته شود، خودکفائی در تولید دانه های روغنی نیز همچون گندم دور از دسترس نخواهد بود و شدنی است. امید است مجموعه این نظرات و دیدگاهها، در برنامه ریزیهای بخش و کلان کشور مورد توجه قرار گرفته و با اجرای طرحهای جامع الاطراف مشکل خودکفائی و تأمین روغن در داخل کشور امکان پذیر گردد.

قابلیت ها و توانائیها :

خوشبختانه پتانسیل ها بالقوه و بالفعل و ظرفیتهای لازم در بخش کشاورزی جهت افزایش تولید دانه های روغنی، فرآوری، روغن کشتی و تصفیه روغن در کشور وجود دارد و با برنامه ریزی و بکارگیری بهینه امکانات و نیروهای موجود می توان درصد بالائی از وابستگی سنگین به واردات روغن نباتی را کاهش داد.

بررسی های انجام شده نیز نشان می دهد قابلیت های کشور و عرضه فنآوریهای وسیع و متنوع و مناسب برای اقالیم مختلف سرزمین ما، بحدی است که می تواند کشور را در تولید دانه های روغنی به جایگاه مطلوب برساند و این مهم از دو طریق قابل حصول خواهد بود:

الف - افزایش تولید دانه های روغنی از طریق ارتقاء تولید در واحد سطح و رفع تنگناهای تولید برای جایگزینی مناسب در الگوی کشت مناطق مختلف. در کنار این مورد می توان به افزایش سطح کشت نیز اشاره داشت که البته میزان آن محدود خواهد بود.

ب - جلوگیری از افزایش بی رویه و غیر لازم مصرف سرانه به تبعیت از الگوی تغذیه ای مناسب.

نگاهی به آمار و ارقام تولید روغن نباتی در ایران و جهان بیانگر آن است که از سال ۱۹۸۴ تا سال ۲۰۰۵ میلادی تولیدات روغن نباتی در جهان از ۴۴ میلیون تن به ۱۰۵ میلیون تن رسیده است و این نشان از آن دارد که پتانسیل تولید در دنیا مهیا بوده و در ایران نیز که جزئی از این مجموعه می باشد با توجه به توانمندی و هوشمندی زارع ایرانی فراهم تر میباشد.

مواردی از قابلیت‌های کشور در افزایش تولید دانه های روغنی را می توان بشرح زیر برشمرد:

- ۱- تنوع و تعدد نباتات روغنی قابل کشت در کشور متناسب با تنوع و گستردگی شرایط اقلیمی و طبیعی کشور بمانند کلزا، سویا، آفتابگردان، کنجد، گلرنگ، پنبه، بادام زمینی، کتان و نیز زیتون.
- ۲- امکان استفاده مطلوب و هرچه بیشتر از ظرفیت کشت دوم بالاخص کلزا در مناطق مختلف. بطور مثال می توان در این مورد مشخصاً از استانهای شمالی نام برد که در صورت انجام برنامه های زهکشی و یکپارچه سازی اراضی شالیزاری، امکان توسعه کشت دوم بطور گسترده در این اراضی فراهم می گردد.
- ۳- امکان بهره مندی از افزایش عملکرد در واحد سطح با بکارگیری دانش نوین روز و یافته های تحقیقاتی و تلفیق آن با دانش تجربی و بومی مولدین .
- ۴- توسعه کشت باغات زیتون و اجرای پروژه های هماهنگ و مناسب در این ارتباط
- ۵- توسعه کشت گلرنگ در مناطق گرم، خشک و تا حدودی شور به ویژه در مناطق جنوبی و مرکزی کشور
- ۶- افزایش سطح کشت و عملکرد کنجد در کشت دوم در مناطق گرم با روشهای به زراعی و استفاده از ارقام پرمحصول و مقاوم به بیماریهای خاکزاد و اعمال حمایتی بازرگانی کافی.
- ۷- امکان بهره گیری از روشهای موفق در کشورهای مختلف و حصول تکنولوژیهای مناسب از مراکز عمده تولید جهانی.
- ۸- بهره گیری از خدمات علمی و فنی دانش آموختگان کشاورزی با ارائه آموزشهای تکمیلی در اجرای پروژه های مختلف توسعه کشت دانه های روغنی.

محدودیت ها و مشکلات :

حق این است که در مقابل قابلیت ها و توانمندیهای سرزمین پر برکتان ایران به ویژه در ارتباط با تولید دانه های روغنی با توجه به اقالیم متعدد و متنوعمان و توانمندی نیروها، از هیچ نوع محدودیت و مشکلی سخن بمیان نیاوریم، چرا که هر آنچه که بعنوان مانع پیش روی ماست می تواند در مقابل عزم و اراده مولدین پرتلاش و منابع موجودمان و مدیریتی که اعمال خواهد شد از میان برداشته شود. بنابراین مواردی که ذیلاً بآنها اشاره می گردد صرفاً مواردی هستند که بدلیل نارسائی در انجام پروژه ها ناهماهنگیها بوجود آمده اند که بهمین دلیل نیز بسهولت می توانند در صورت بهینه کردن اقدامات مرتفع گردند.

مواردی از مشکلات موجود بدین شرح هستند :

- ۱- عدم وجود یک اراده سیاسی و جمعی برای حل مشکل تولیدات داخلی دانه های روغنی و ارائه یک پروژه اجرایی جامع و کامل.

- ۲- اختصاص کشت و تولید دانه های روغنی به چند محصول بمانند کلزا، سویا، تا حدودی آفتابگردان و عدم استفاده از تمام ظرفیتهای و مناطق کشور.
- ۳- اختصاص تولید عمده دانه های روغنی به چند ناحیه کشور (بمانند استانهای گلستان و مازندران) و عدم حمایت از سیاست گذاری اصولی برای کشت دانه های روغنی در تناوب زراعی سایر استانها.
- ۴- عدم شناخت کافی از قابلیت های مناطق مختلف کشور در جهت توسعه سطح زیر کشت و تأمین بیشتر دانه های روغنی .
- ۵- عدم کفایت اهرمها و سیاستهای حمایتی اعمال شده توسط دولت.
- ۶- عدم پرداخت یارانه های مربوط به ادوات مورد نیاز.
- ۷- پائین بودن قیمت تضمینی (در حال حاضر این مورد بدلیل بالابودن نرخ دانه های روغنی در خارج از کشور بعنوان مشکل تلقی نمی شود) .
- ۸- مشکلات ناشی از بروکراسی سنگین و برخورد سلیقه ای شعبات بانک کشاورزی در پرداخت تسهیلات بانکی پیش بینی شده به کشاورزان.
- ۹- ضرورت افزایش انجام تحقیقات گسترده تر در مورد کلیه دانه های روغنی.

پیشنهادات و راهکارهای برون رفت از وضعیت موجود:

پیشنهادات و راهکارهایی که ذیلاً به آنها اشاره می گردد با دو هدف زیر عنوان می شود :

الف - تقویت امنیت غذایی با تکیه بر تولیدات داخلی .

ب - کاهش وابستگی در راستای امنیت کلی و از طریق افزایش تولید دانه های روغنی .

رئوس پیشنهادات :

- ۱- تهیه طرح جامع تولید دانه های روغنی کشور براساس شرائط موجود با در نظر گرفتن کلیه مسائل مربوط به تولید و تأمین روغن با هدف رهایی از وابستگی، مشتمل بر مسائل کشاورزی، صنعتی، بازرگانی و بهداشتی (طرح های موجود با بازنگری و انجام تغییراتی میتواند بعنوان پایه طرح جدید مورد استفاده قرار گیرد).
- ۲- شناخت کامل و مجدد از قابلیت های سرزمین و بهره گیری از آنها در راستای تولید دانه های روغنی .
- ۳- قاطعیت در اجرای طرح جامع با انسجام کامل در مدیریت اجرا. در این ارتباط لازم است مدیران ذیربط کشور، آگاهی و اراده رسیدن به اهداف طرح را داشته باشند.
- ۴- معرفی ارقام سازگار با اقلیمهای مختلف و مقاوم به تنشهای زنده و غیر زنده.
- ۵- تدوین برنامه تناوب زراعی کشور در نقاط مختلف با هدف حمایت از تولید محصولات استراتژیک و تأکید بر توسعه و افزایش سطح کشت و تولید دانه های روغنی

- ۶- ارتقاء میزان عملکرد دانه های روغنی در واحد سطح از طریق توسعه تحقیقات در عرصه های فعلی و جدید. افزایش عملکرد در گرو استفاده از داده های تحقیقاتی و اعمال مدیریت صحیح و مناسب سازمانهای اجرایی است. لازم است با توجه به تخصصی بودن موضوع دانه های روغنی، از تحقیقات روز جهان نیز استفاده کامل شود.
- ۷- اجرای همزمان برنامه های مدون و مطالعه شده مربوط به تأمین روغن با استفاده از منابع گیاهی چند ساله. ضمن توسعه باغات زیتون و استحصال روغن از این منبع، بایستی به منابع دیگر نیز توجه شود.
- ۸- بهینه نمودن مصرف روغن در کشور و تغییر الگوی مصرف. در حال حاضر مصرف سرانه روغن در کشور ۳/۱۶ کیلوگرم در سال می باشد. در حالیکه مصرف سرانه مطلوب ۵/۱۲ کیلوگرم توصیه شده است. به عبارت دیگر جامعه ما متأسفانه بیش از ۳۰ درصد اضافه بر نیاز، روغن مصرف می نماید که علاوه بر هدررفت منابع و ارز کشور، تهدید جدی برای سلامت جامعه نیز می باشد. چه در غالب این روغنها، نسبت امگا ۶ به امگا ۳ بمراتب بیشتر از حد طبیعی می باشد. توضیح آنکه برابر گزارش متخصصین امر، این نسبت فقط در روغن کلزا در حد مطلوب می باشد. انتظار این است که مسئولین تغذیه کشور در وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی اقدامات مؤثر همراه با آموزشهای لازم را در خصوص کاهش مصرف روغن در سبد غذایی جامعه بعمل آورند.
- ۹- تأمین نیروهای فنی و کارآمد و با بکارگیری دانش آموختگان کشاورزی و ارائه آموزشهای لازم به این نیروها
- ۱۰- اجرای برنامه های گسترده آموزشی و ترویجی برای کشاورزان و مولدین و بهره گیری کامل از تکنولوژی و فنآوریهای روز.
- ۱۱- اقدام در خصوص تأمین بموقع نهاده ها، ماشین آلات و ادوات اختصاصی مورد نیاز بمانند هد مخصوص، کمباین، بذرکار و ...
- ۱۲- پذیرش سیستم بانکی کشور در قبول مسئولیت جهت مشارکت و همکاری در اجرای پروژه ها از طریق پرداخت تسهیلات با سهولت بیشتر و بطور کلی تأمین نقدینگی لازم برای کشاورزان.
- ۱۳- ایجاد اطمینان به تحویل بموقع محصول تولیدی و تهیه سازوکار مناسب برای خرید بموقع و آسان محصول و پرداخت همزمان.
- ۱۴- همسوکردن صنعت و بازرگانی روغن در جهت تقویت مبانی تولید داخلی.
- ۱۵- ایجاد تشکل های منطقه ای و ملی با مشارکت کشاورزان در جهت پیشبرد برنامه های توسعه کشاورزی و تسهیل اجرای پروژه های مربوط به کشت و تولید دانه های روغنی.
- ۱۶- پوشش کامل بیمه ای و حمایتهای یارانه ای در موارد لزوم.

۱۷- استفاده از اعتبارات تخصیص یافته برای جبران ضرر و زیان خرید دانه های روغنی تولید داخل در جهت پیشبرد امر تحقیقات و اجرای طرح دانه های روغنی کشور با توجه به اینکه در حال حاضر که افزایش قیمت های جهانی دانه های روغنی ضرورتی برای صرف آن نیست. می توان این اعتبارات را بدین امر اختصاص داد.

با توجه به اینکه شورای محترم اقتصاد مصوب نمود که حدود ۸۱ میلیارد تومان یارانه برای جبران ضرر و زیان ناشی از خرید دانه های روغنی توسط کارخانجات به آنها پرداخت شود در وضعیت موجود، چنانچه این مبلغ مصوب برای پایداری و استمرار تولید و اجرای طرح های تحقیقاتی در داخل اختصاص یابد، رقم قابل ملاحظه ای از ارز تخصیصی برای واردات روغن با قیمت های فعلی را خواهد کاست.

در پایان باید گفت در حال حاضر کمک به اجرای طرح های دانه های روغنی، در واقع استفاده از فرصت ها است و باید این فرصت ها در جهت نیل به خودکفائی و تأمین روغن مورد نیاز کشور غنیمت شمرده شود. و این امر اتفاق نخواهد افتاد مگر آنکه تصمیم و اراده رسیدن باین هدف را در بین مجریان و برنامه سازان کشور بوجود آورده باشیم.